

Рецензії

ДУХОВНА РЕКОНКІСТА ГАЛИЧИНИ

[Мафтин Н.В. Західноукраїнська та еміграційна проза 20-30-років ХХ століття: парадигма реконкїсти: Монографія. – Івано-Франківськ: ВДВ ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника, 2008. – 356 с.]

Розвиток сучасного українського літературознавства прикметний не так заповненням несправедливо виниклих у ньому лакун та зміною орієнтирів у виборі тем дослідження, як ламанням усталених стереотипів мислення й активним розвитком плюралістичних наукових пошуків. Останнім часом з'явилася низка праць, позначених небуденною й неординарною думкою дослідників, полемічністю, провокативністю і спонуканням до дискусії. На наших очах народжується нова українська інтелектуальна традиція. До таких праць варто зарахувати й кілька монографій, основним об'єктом осмислення яких стали галицька література і критика міжвоєнної доби. Автори студій успішно довели своєрідну особливість "галицького психокультурного феномену" (С. Андрусів), що остаточно оформився в міжвоєнному двадцятилітті минулого століття. Маю на увазі праці М. Ільницького ("Критики і критерії: Літературно-критична думка в Західній Україні 20-30-х рр. ХХ ст.", 1998; "Драма без катарсису: Сторінки літературного життя Львова першої половини ХХ століття", 1999), Р. Олійника-Рахманного ("Літературно-ідеологічні напрямки в Західній Україні (1919-1930 роки)", 1999), С. Андрусів ("Модус національної ідентичності: Львівський текст у 30-і роки ХХ ст.", 2000), М. Комариці ("Українська "католицька критика": феномен 20-30-х років ХХ ст.", 2007) та інших сучасників. Цей ряд поповнила і книжка івано-франківського літературознавця Наталі Мафтин, що

стала ще одним небуденним дослідженням прозового галицького дискурсу 1920-30-х років. "Парадигма реконкїсти" – саме такий підзаголовок має монографія, котра побачила світ восени 2008 року у видавничо-дизайнерському відділі ЦІТ Прикарпатського національного університету імені Василя Стефаника. Грунтовність її полягає в докладному, всебічному й майстерному дешифруванні художнього коду самотніх галицьких митців.

Структуру монографії організовано гармонійно. Як і годиться, книжка має вступ із доволі промовистою назвою ("Текст як націєтворчий імператив і художня сповідь"), дев'ять (!) розділів, коротке післяслово й алфавітний покажчик прізвищ, заявлених на сторінках видання. Назви розділів і підрозділів сформульовано відповідно до сучасного наукового канону, що орієнтує майбутніх реципієнтів (а серед них авторка бачить передовсім науковців, викладачів вищої школи, аспірантів і студентів) на відповідне сприйняття запропонованих інтерпретацій. У вступній частині літературознавець подала небагатослівний, але досить вартісний у своїй конкретиці огляд теоретичних здобутків попередників, уміло налаштувала читача на сприйняття власних розмислів про "феномен Тексту, твореного в полі дії єдиного морального імперативу, духовні імпульси якого завжди полум'янітимуть у горнилі національної культури, Тексту, що є органічною складовою загальноукраїнського цілісного літературного процесу".

Розділи монографії динамічні, внутрішньо взаємопов'язані. Кожен із них присвячено інтерпретації ідейно-художніх особливостей західноукраїнської прози означеного періоду – прози, “що у всіх своїх виявах належить парадигмі національно-консолідуючого наративу”. До аналізу залучено твори різної мистецької вартості великих та малих прозових жанрів, автори яких – класики української літератури, а також маловідомі, а то й невідомі широкому загалові західноукраїнські митці. Інтерпретація цих текстів, за задумом дослідниці, мала стати водночас розмовою про найважливіші тенденції розвитку галицької прози 20-30-х років, тож у полі зору авторки перебували літературні традиції модернізму і християнської літератури, експериментаторські пошуки на терені жанру, стилю, зрештою – “чудом явлена постать суцільної людини” (Є. Маланюк), тобто єдність силового поля біографічного синергену й текстотворення (біографічні факти про письменників наведено майже в усіх розділах). Дослідниця поставила перед собою кілька завдань, які загалом можна звести до однієї дефініції: подати докладний аналіз історико-літературного матеріалу, визначивши місію та історичну роль галицької прози як “текстуальний опір неоімперському поглинанию, збереження духовного, сакрального простору для народу”. Утілення такого задуму вимагало від науковця перегляду й усталених оцінок, й ідеологічних присудів радянських достойників, і, що найважливіше, тривалих пошуків і роздумів.

Матеріал у монографії подано за хронологічним принципом, тому композиційно її можна поділити на дві частини (це визначено постановкою проблеми вже в самій назві): перша присвячена галицькій прозі 1920-х років, друга – художньому набутку прозаїків у 1930-х роках. Обидві умовно виокремлені частини охоплюють відповідно чотири і п'ять розділів. Від розділу до розділу читач услід за автором рухається до розуміння складних процесів, що формували західноукраїнську літературу міжвоєнної доби та шліфували художній талант кожного з митців.

У *першому розділі* осмислено жанрово-стильову парадигму експресіонізму, простежено специфіку новелістичного мислення О. Турянського, Мирослава Ірчана, С. Тудора, письменників,

творчість яких стала яскравою ілюстрацією напружених пошуків нових тематичних і жанрово-стильових парадигм у літературі. *Другий розділ* хоч і невеликий за обсягом, проте доцільний. У центрі уваги дослідниці перебуває, з одного боку, специфічно галицька тематика, пов'язана з боротьбою січових стрільців за національне визволення (проза Ю. Шкрумеляка, О. Бабія, В. Софроніва-Левицького, М. Матіїва-Мельника), з другого – тема боротьби за національну державу й соборність, привнесена в західноукраїнський художній дискурс емігрантами з наддніпрянської України (твори Ф. Дудка, К. Поліщука, В. Бобинського, А. Крушельницького й П. Козланюка). Аналізуючи особливості жанрово-стильової реалізації названих тем, авторка аргументовано розкрила основу світогляду та художнього мислення письменників, виклала власне бачення окремих тенденцій, характерних для літератури Галичини означеного періоду. Зокрема, однією з кардинальних напрямних вона назвала пошуки героя нового типу, “людини дії – донцовського “чину”, героя, що був би позбавлений культу терпіння й занепадницьких настроїв”.

У *третьому розділі* Н. Мафтин розмірковує над причинами, що вплинули на актуалізацію живої минувшини в галицькому літературному дискурсі міжвоєнної доби і звільнили прозу того часу від сюжетних і композиційних кліше історичного роману вальтерскоттівського типу, культивованого на національному ґрунті П. Кулішем. Тут органічно поєднані між собою теоретичні роздуми, узагальнювальні історико-літературні факти, нариси про творчість А. Чайковського, В. Будзиновського, Ю. Опільського, Б. Лепкого і Катрі Гриневичевої, які зміцнювали ідеологію українського традиціоналізму, по-новому, по-державницькому підходили до осмислення історичної конкретики. Проаналізований матеріал дав змогу дослідниці зробити ґрунтовний висновок про те, що історична проза названих митців разом з історичною белетристикою 30-х років творила єдиний гіпертекст, у якому твори більшої та меншої художньої вартості поєднувалися спільними домінантами, історіософськими концепціями, спробами дати ідеал вольової людини. Цей гіпертекст “ставав батьківщиною національного

духу, прищеплював віру в торжество державницької ідеї, у майбутнє України”.

Н. Мафтин органічно продовжила започатковану ще в 90-х роках традицію, пов'язану із залученням до загальнонаціональної культурної скарбниці всього цінного, що було створено за межами України. Тож закономірно шлях становлення і розвитку галицької прози вона пов'язала також із творчістю експатріантів (наприклад, із художніми набутками Ю. Липи, Л. Мосендза, Ю. Косача, У. Самчука й інших). Зокрема, у четвертому розділі об'єктом студіювання стала проза В. Винниченка. З огляду на об'єктивні та суб'єктивні причини рецепція митця літературною критикою не була однозначною. Тож, опираючись на дослідження попередників, авторка запропонувала власну оцінку таких художніх явищ, як дитячі оповідання відомого прозаїка, повість “На той бік”, романи “Сонячна машина”, “Поклади золота”, “Лепрозорій” тощо. Обсяг монографії спонукав до ушліщеного аналізу творчої лабораторії митця; дослідниця наголошує на художній специфіці його творчого почерку, виявляє доміантні риси його стилю.

Друга умовно виокремлена частина презентує художні здобутки літературно-мистецької Галичини 30-х років. Основну увагу у *п'ятому розділі* зосереджено на ідейно-художніх і жанрово-стильових доміантах прози “трагічних оптимістів” (Ю. Липи і Л. Мосендза), неоромантичної естетиці, культурних запозиченнях і християнізмі Н. Королевої. Тут подано цікаві висновки щодо індивідуальної поетики і провідних, і малознаних галицьких прозаїків (до останніх належать В. Юрченко, І. Зубенко, Ж. Процишин, І. Садовий, В. Кархут). У *шостому розділі* в центрі уваги перебуває жанрово-тематична палітра галицької прози 30-х років, у *наступних трьох* – метанаратив У. Самчука, “голос землі” в літературному дискурсі Західної України (романи Г. Журби, новелістика І. Керницького і В. Ткачука) та новаторство “Дванадцятки”. Шлях розвитку галицької прози авторка показала через вдумливий аналіз найважливіших проблем поетики і стилю. Вона вчитувалася в кожний текст конкретного твору, уважно дослухалася до самобутнього голосу автора, піддавала скрупульозному осмисленню кожну

деталь, символ чи образ. Глибокі знання, інтуїція, осяяння, іноді мимовільний чи ні переказ загально- і маловідомих фактів – усе органічно поєдналося в монографії Н. Мафтин. Уникнувши апологетичного пафосу, дослідниця віддала належне таланту і художній вправності кожного з названих майстрів слова. Короткі екскурси, в яких пунктиром окреслено загальні тенденції літературного процесу доби, чергуються з персоналіями, де науковець розглядає художні твори перш за все як явища естетичні, що в умовах української бездержавності покликані були виконувати етноохоронну функцію. Усе у книжці подано так, щоб довести головну думку – західноукраїнська література 20-30-х років – органічна частина єдиної духовно-естетичної цінності, яку становить усе українське письменство.

Постійне намагання осягнути літературу в контексті насущних проблем культурно-історичної ситуації, що склалася в Галичині міжвоєнної доби, закономірно привело дослідницю до висновків про виразно національний і водночас високоестетичний художній досвід письменників тієї доби. У кожному розділі авторка монографії аргументовано доводить, що пробудження великого духу нації породило і пробудження великого мистецького руху. Щоправда, раз по раз на сторінках книжки можна побачити міркування на кшталт таких: “Творчість В. Винниченка періоду еміграції на перший погляд аж ніяк не вписувалась у Донцовську парадигму літератури” (139) чи “Твори Наталени Королевої позбавлені декларативності рецепції проповідуваної “вісниківцями” націоналістичної ідеї “тенденційної літератури” (185). Художня практика письменників, які потрапили під пильне око професіонала, відбивала цілком конкретні духовні потреби доби. Скажімо, Н. Королева була яскравою представницею католицької літератури в Галичині (до речі, у монографії ця позиція окреслена чітко). Психолого-екзотична проза письменниці, на думку сучасного літературознавця, “стала важливим естетичним кроком уперед, якісною програмою для формування нових художніх та культурологічних горизонтів християнської української літератури” (О. Баган), тому (як і творчість В. Винниченка з його соціалістичними симпатіями, тілесними мотивами й імморалізмом) безпосередньо не вписувалася в естетично-

ідеологічну доктрину Д. Донцова. Але обидва письменники були представниками вже якісно іншої західноукраїнської й еміграційної літератури, котра в міжвоєнну добу здобула нові інтелектуальні та художні імпульси. Очевидно, коли б авторка в окремому розділі *концептуально* окреслила найважливіші ідейно-культурні тенденції доби, визначила пріоритети галицької літератури в нових умовах (треба справедливо зауважити, що частково це завдання зреалізовано у вступі), то потреба в таких натяжках і штучних заувагах відпала би сама собою.

Кілька слів варто сказати про особливості дослідницького стилю, що позначений передусім лаконічністю, але водночас і повнотою охоплення проблеми, чіткістю викладу, неупередженістю міркувань і суджень. Усе це сприяло виробленню науково-об'єктивного, опертого на серйозну теоретико-методологічну основу погляду на ідейно-художнє багатство вагомої частини української духовної спадщини, якою була галицька література міжвоєнної доби. За це належить щира подяка авторці. Однак окремі моменти в її стилі потребують коректури: варто уникати цитат, які сучасне літературознавство перетворило на штампи, занадто довгих синтаксичних конструкцій, що утруднює сприйняття наукового тексту, зрештою – російських традицій у передачі іншомовних прізвищ (німецьке *Freud* у монографії передано як *Фрейд*) тощо.

Науковій переконливості книжці надають опора на філософські та мистецтвознавчі праці (наголошу, що серед цитованих джерел вагоме місце посідають дослідження польських авторів, зокрема Є. Квятковського і Т. Парніцого), біографії, літературна критика і, головне, власні

глибокі роздуми авторки. Цитат на сторінках монографії чимало, але вони сприймаються не як звичайні дослівні витяги чи виписки з інших текстів, орієнтовані на діалог із реципієнтом, а як авторитетні джерела, що з максимальною повнотою виражають сутність наукової позиції дослідника. Ефект полягає в тому, що голос кожного цитованого письменника чи літературного критика глибоко індивідуальний, але ці голоси разом із голосом самої дослідниці зливаються в могутній потік думки про долю української нації у ХХ столітті та її політичне й культурне майбутнє. Власні роздуми та висновки науковця подано без застосування супермодних інокультурних філософських моделей, у доступній формі, позбавленій постмодерної гри складними і незрозумілими термінами. Тож монографія Н. Мафтин – це не популяризація досягнень попередників, а наслідок тривалої професійної роботи з художнім матеріалом. Літературознавець успішно довела, що духовна реконкіста Галичини 20-30-х років – надто глибокий і суперечливий процес, пов'язаний зі складною боротьбою українських митців за збереження коду національної культури. Це була відповідь на різні імперські моделі, що виключали право українців на інакшість і передбачали тотальне нищення будь-яких проявів індивідуальності.

Книжка Н. Мафтин, де штивність наукового видання вміло поєднано зі стриманою емоційністю і несподіваністю думок, не тільки цікава як наукова праця, а й досить актуальна сьогодні, оскільки дає оригінальну інтерпретацію “духовних запитів нашої епохи” (С. Кримський).

м. Вінниця

Ірина Руснак

ПРО ЩОДЕННИКИ, ПРИЧЕТНІ ДО ТВОРЕННЯ ІСТОРІЇ

[Галич О.А. У вимірах non fiction: Щоденники українських письменників ХХ ст. – Луганськ: Знання, 2008. – 200 с.]

Письменник – це завжди загадка. Ми постійно намагаємося пізнати грані його неповторного світу не лише за допомогою творів, а й листів, щоденників,

спогадів, бо в кожному з цих документів – частина душі митця, його емоції та переживання, коди розуміння світу, секрети творчої лабораторії, невідоме